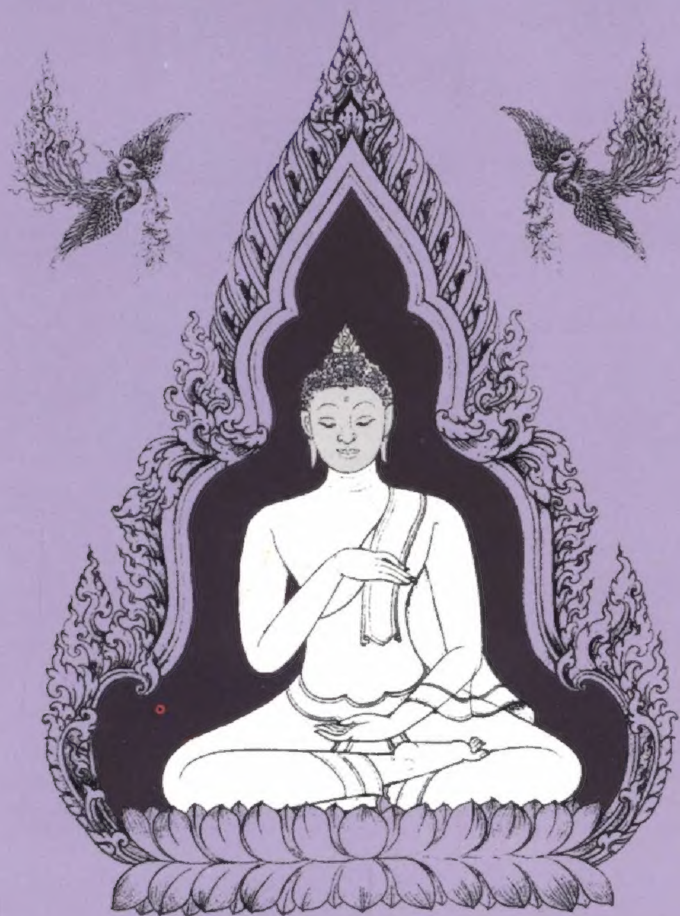
ชุดความรู้เรื่องพระพุทธศาสนา

ในเหตุผลและเหนือเหตุผล

พระนิพนธ์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช
วัดบวรนิเวศวิหาร

ในเหตุผลและเหนือเหตุผล

พระนิพนธ์
สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ในเหตุผลและเหนือเหตุผล

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน),
ในเหตุผลและเหนือเหตุผล.--พิมพ์ครั้งที่ 4.--
กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2554.
32 หน้า
1. ธรรมเทศนา.
I. ชื่อเรื่อง.
294.304

ISBN 974-580-793-1

พิมพ์ครั้งที่ ๔/๒๕๕๔ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา นายจิรายนต์ สังฆสุวรรณ

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
๑๒๙ หมู่ ๓ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา
อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐-๒๘๐๐-๒๓๗๓-๔

แผนกจำหน่าย โทร. ๐-๒๒๘๑-๑๐๘๕, ๐-๒๖๒๙-๑๔๑๗ ต่อ ๑๐๖

คำนำ

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีนโยบายที่จะจัดพิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนาเพื่อประชาชนทุกระดับชั้นสามารถอ่านศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธศาสนาได้โดยง่าย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดสันติสุขแก่ชีวิตและสังคม ทั้งจะเป็นการช่วยกันดำรงและส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสถาพรสืบไปด้วย

มหามกุฏราชวิทยาลัยได้พิจารณาเห็นว่า พระนิพนธ์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เหมาะสมเป็นอย่างยิ่งที่จะจัดพิมพ์เผยแพร่ตามนโยบายดังกล่าว เพราะเป็นบทพระนิพนธ์ที่ประกอบด้วยเนื้อหาสาระครบถ้วนบริบูรณ์ และอ่านเข้าใจง่ายสำหรับผู้อ่านทุกระดับ มหามกุฏราชวิทยาลัย จึงได้เลือกสรรมาจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นชุด ๆ เป็นลำดับไป

เรื่องในเหตุผลและเหนือเหตุผลนี้ ได้ตัดตอนมาจากพระโอวาทอบรมพระนวกภิกษุในระหว่างพรรษกาล ๒๕๓๒ ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เฉพาะตอนที่ทรงแสดงถึง

ความหมายของศาสนาในแง่มุมต่าง ๆ อย่างลุ่มลึก ควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง มหามกุฏราชวิทยาลัยจึงได้ขอประทานพระอนุญาตจัดพิมพ์ขึ้นเผยแพร่ เพื่อประโยชน์แก่สาธุชนทั่วไป

(พระมหารัชมงคลดิลก)

ผู้อำนวยการ

มหามกุฏราชวิทยาลัย

กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑

สารบาญ

ในเหตุผลและเหนือเหตุผล

ความสำคัญของปฐมเทศนา

ปฐมเทศนา คือเทศนาครั้งแรกของพระองค์อันเรียกว่า ธรรมจักร หรือธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยการยังจักรคือธรรมให้เป็นไปนั้น ได้ทรงแสดงถึงความตรัสรู้ของพระองค์เองพร้อมทั้งทางที่ทรงปฏิบัติมา และทรงแสดงถึงว่าได้ทรงตรัสรู้อะไร และ ตรัสรู้อย่างไร ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาจึงสมควรที่จะทราบ

ประการแรก เมื่อก่อนจะตรัสรู้พระองค์ได้ทรงปฏิบัติมาอย่างไร ตามปฐมเทศนานี้กล่าวไว้ว่า อันบรรพชิตคือผู้บวชผู้มุ่งนิพพานอันเป็นธรรมที่ดับกิเลสและกองทุกข์ด้วยประการทั้งปวง พึงเว้นจากความประกอบตนไว้ด้วยความสุขสดชื่นในกามทั้งหลาย และพึงเว้นจากความประกอบตนในการทรมานตนให้ลำบาก เพราะว่าเป็นทางสุดโต่งสองข้างที่ไม่ให้บังเกิดผลตามที่มุ่งหมายนั้น แต่พึงปฏิบัติตนในทางที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันปฏิบัติตนในทางที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ข้อ

ปฏิบัติอันเป็นหนทางกลาง ไม่ข้องเกี่ยวด้วยทางสุดโต่งทั้งสองนั้น อันได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ประการ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ	ความเห็นชอบ
๒. สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ
๓. สัมมาวาจา	เจรจาชอบ
๔. สัมมากัมมันตะ	การงานชอบ
๕. สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีวิตชอบ
๖. สัมมาวายามะ	เพียรชอบ
๗. สัมมาสติ	ระลึกชอบ
๘. สัมมาสมาธิ	ตั้งใจชอบ

ทางทั้ง ๘ ประการนี้ ทำให้เกิด จักษุ คือดวงตา ทำให้เกิด ญาณ คือความหยั่งรู้ เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เป็นไปเพื่อความรู้พร้อม เป็นไปเพื่อพระนิพพาน เป็นอันว่าทรงแสดงว่าได้ทรงเว้นจากทางกามและเว้นจากทางทรมานตนให้ลำบาก แต่ว่าทรงปฏิบัติในทางอันเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางกลาง ซึ่งหมายความว่าอยู่ในระหว่างทางทั้งสองนั้น ไม่ข้องเกี่ยวด้วยทางทั้งสองนั้น อันเป็นเหตุให้ทรงได้จักษุดวงตาเห็นธรรม ได้ญาณคือความหยั่งรู้

จึงมีปัญหาว่า จักษุดวงตาที่มองเห็น ญาณคือความหยั่งรู้นั้น รู้เห็นในอะไร จึงมาถึงตอนที่ ๒ ของปฐมเทศนา

ที่แสดงว่า อริยสัจจะ คือความจริงที่พระอริยะคือผู้เจริญประเสริฐพึงรู้ ความจริงที่ทำผู้รู้ให้เป็นพระอริยะ คือว่าความจริงอย่างประเสริฐ ความจริงอย่างยิ่ง ๔ ประการได้แก่

๑. ทุกข์

๒. ทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์

๓. ทุกขนิโรธ ความดับแห่งทุกข์

๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หรือเรียกสั้นว่า มรรค

ทุกข์นั้นก็ได้แก่ ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความโศกคือความแห้งใจ ความคร่ำครวญใจ ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจเป็นทุกข์ ความประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์ ปรารถนาไม่ได้สมหวังเป็นทุกข์ กล่าวโดยย่อแล้ว ขันธ์เป็นที่ยึดถือ ๕ ประการเป็นทุกข์

ทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ นั้นได้แก่ ตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากของใจ อันนำไปสู่ภพใหม่ ประกอบกับ นันทิ คือความเพลิน ราคะ คือความติดใจ ยินดี มีความบันเทิงยินดียิ่งในอารมณ์นั้น ๆ ได้แก่ กามตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากไปในกาม คือในสิ่งที่น่ารักน่าใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย ภวตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากไปในภพคือความ

เป็นนั่นเป็นนี่ วิภวตัณหาคือความทะยานอยากไปในวิภพคือความไม่เป็นนั่นเป็นนี่

ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ก็ได้แก่ ความดับตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากได้สิ้นเชิง ทุกข์จะดับไปหมด

มรรค ข้อที่ ๔ ก็ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น ดังกล่าวแล้ว

อริยสัจ ๔ นี้เอง เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ คือได้ทรงรู้ทรงเห็น

ในตอนที่ ๓ แสดงว่า ตรัสรู้อย่างไร เพราะที่เรียกว่ารู้ ๆ นั้นก็ยังมีลักษณะหลายอย่าง ฉะนั้น ความรู้ของพระองค์ที่เรียกว่าเป็นความตรัสรู้นั้นมีลักษณะอย่างไร จึงได้ทรงแสดงว่า จักษุคือดวงตา ญาณ คือความหยั่งรู้ ปัญญา คือความรู้ทั่ว วิชชา คือความรู้แจ่มแจ้ง อาโลกะ คือความสว่าง ได้บังเกิดผุดขึ้นแก่พระองค์ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยทรงสดับมาก่อนว่า

นี้ทุกข์ ทุกข์นี้ควรกำหนดรู้ ทุกข์นี้ได้กำหนดรู้แล้ว

นี้สมุทัยคือเหตุให้เกิดทุกข์ สมุทัยนี้พึงละ สมุทัยนี้ละได้แล้ว

นี้นิโรธคือความดับทุกข์ นิโรธนี้พึงกระทำให้แจ้ง นิโรธนี้ได้กระทำให้แจ้งแล้ว

นี้มรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงทางดับทุกข์ มรรคนี้ควรอบรมทำให้มีให้เป็นขึ้น มรรคนี้ได้อบรมและทำให้มีให้เป็นขึ้นแล้ว

สังสารวัฏ

ในอริยสัจ ๔ นี้ พึงสังเกตว่าแสดงผลก่อนแล้วจึงแสดงเหตุทั้งฝ่ายสมุทัยวาระและนิโรธวาระ ก็เพราะว่าตามประวัติแห่งความตรัสรู้ พระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ก่อนแต่ตรัสรู้ ได้ทรงจับเอาผลขึ้นมาค้นคว้าหาเหตุ คือว่าผลเป็นสิ่งที่ปรากฏ ได้แก่ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย นี่เป็นผล ก็ได้ทรงจับเอาผลนี้ขึ้นมาพิจารณาเพื่อให้พบ โมกขธรรม คือให้พ้นจากความแก่ ความเจ็บ ความตาย นำให้ตรัสรู้ในสัจจะทั้ง ๔ ซึ่งได้พบว่า สิ่งเหล่านี้เป็นผล เมื่อจะดับผลคือต้องการให้พ้นจากผลเหล่านี้ ก็ต้องดับเหตุคือดับเหตุที่ให้เกิดผล และจะดับเหตุนี้ให้เกิดผลนั้นได้ ก็ต้องพบทางปฏิบัติเพื่อดับเหตุของผลเหล่านั้นฉะนั้นเมื่อได้ทรงแสวงหาไปจนพบทางคือมรรคมีองค์ ๘ ทรงปฏิบัติจนสมบูรณ์จึงได้ทรงพบความดับเหตุของผลเหล่านั้นได้คือดับตัณหา เมื่อดับตัณหาซึ่งเป็นตัวเหตุได้ ผลคือทุกข์ก็ดับไปหมด ความพบอริยสัจทั้ง ๔ ดับเหตุของทุกข์ได้สิ้นเชิง จึงเป็นโมกขธรรมที่ได้ทรงพบ และนี้คือความตรัสรู้ของพระองค์ดังที่ได้ปรารภกล่าวมาแล้ว อริยสัจทั้ง ๔ คือผล และเหตุก็คือธรรมที่เป็นเหตุเป็นผลนั้นเอง อันเนื่องจากกรรมด้วย และเป็นไปตามสภาพของเหตุผลเองด้วย

ในตอนนี้ พึงกล่าวชี้ถึงหลักพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นส่วน

เนื้อหาสำคัญเพิ่มเติมอีกว่า วงล้อของ สังสาระ คือความท่องเที่ยวอันเรียกว่า สังสารวัฏ ความวนแห่งการท่องเที่ยวไปของสัตว์บุคคลทั้งปวง หรือกล่าวรวมว่าของสัตวโลกทั้งปวง ว่าถึงเบญจขันธ์หรือภพชาติ ก็ท่องเที่ยวเวียนเกิด ตาย ตาย เกิด มานับไม่ถ้วนชาติ จนมีกล่าวไว้ในพระบาลี พระสูตรบางพระสูตรวา มีเบื้องต้นที่สุดเป็น **อนมตคุค** ตามไปไม่รู้ หรือไม่จำเป็นต้องตามไปรู้

ในเรื่องนี้ บุคคลสามัญทั่วไปย่อมไม่อาจจะระลึกรู้ถึงอดีตชาติหรืออนาคตชาติของตนได้ จึงมีผู้ที่เชื่อบ้างไม่เชื่อบ้าง เพราะว่าเมื่อไม่รู้ จึงอยู่ที่ว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อเท่านั้น แต่ว่า จะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ตาม ราคาก็คงเท่ากัน คือว่าไม่รู้นั่นเอง เพราะไม่รู้จึงเชื่อ หรือว่าเพราะไม่รู้จึงไม่เชื่อ บางคนนั้นถึงแม้ว่าตนเองจะไม่รู้ก็ยอมเชื่อผู้ที่ตนเชื่อว่าเป็นผู้ที่รู้ เช่นว่าเชื่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งตนเชื่อว่าเป็นผู้รู้ เพราะว่าแม้พระพุทธเจ้าเอง บุคคลสามัญทั่วไปก็ไม่รู้ความตรัสรู้ของพระองค์เป็นผู้ตรัสรู้ เพราะฉะนั้นจึงเชื่อคำสั่งสอนของพระองค์

และในข้อนี้ได้ทรงสั่งสอนไว้อย่างไร

ในพระญาณคือความหยั่งรู้ของพระองค์ที่แสดงไว้ในพระสูตร ซึ่งได้ทรงแสดงเล่าเองถึงว่า ในราตรีที่ตรัสรู้นั้น ในปฐมญาณทรงได้พระญาณหยั่งรู้ระลึกถึงชาติหนหลังได้ย้อน

หลังขึ้นไปตั้งแต่ชาติหนึ่ง สองชาติ เป็นอันมาก เป็นต้น ดังที่ได้กล่าวแสดงมาแล้ว และในพระสูตรอีกหลายพระสูตรที่แสดงถึงกรรมและผลของกรรม เช่นแสดงว่า ผู้ที่ประกอบกรรมที่ชั่วถัดจากที่กายแตกทำลายตายไปก็ไปทุคติ คติที่ไม่ดี ส่วนผู้ที่กระทำกรรมดี ถัดจากการแตกทำลายตายไป ก็ไปสุคติ คติที่ดี และแม้ในหลักอริยสัจนี้ที่แสดงว่า เมื่อยังมีสมุทัยคือตัณหาอยู่ยังมีทุกข์ ตั้งต้นแต่ความเกิด อันแสดงว่าเมื่อยังมีตัณหาอยู่ก็ยังต้องเกิดอีก จนกว่าจะดับตัณหาเสียได้จึงจะสิ้นชาติ ดับชาติคือความเกิด ดังนี้

ตามหลักพุทธศาสนาที่กล่าวมานี้ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เอง ก็แสดงว่าได้มีอดีตชาติคือชาติหนหลังที่ล่วงมาแล้ว และเมื่อยังมีตัณหาอยู่ก็จะต้องมีอนาคตชาติคือชาติหน้า และว่าถึงอดีตชาติ ทุก ๆ สัตว์บุคคลได้เวียนเกิด ตาย ตาย เกิด มานับชาติไม่ถ้วนจนตามไปหาเบื้องต้นไม่พบ อันเรียกว่า **อนมตคฺค** นั้น และจะต้องเวียนเกิด เวียนตาย ตายเกิดต่อไปข้างหน้าอีกเท่าไรก็บอกไม่ได้ เพราะเมื่อยังละตัณหาไม่ได้ก็ย่อมเกิดอีกอยู่ร่ำไป หลักพุทธศาสนาแสดงไว้ดังนี้ เพราะฉะนั้นบางคนแม้ไม่รู้คือคนสามัญทั่วไปไม่รู้ แต่ก็ยอมเชื่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่ว่าบางคนก็ไม่ยอมเชื่อเพราะไม่รู้ บางคนไม่ใช่ไม่ยอมเชื่ออย่างเดียวยังปฏิเสธ ปฏิเสธว่าอดีตชาติไม่มีอนาคตชาติไม่มี

อันที่จริงถ้าพิจารณาด้วย โยนิโสมนสิการ คือพิจารณาโดยแยบคายด้วยปัญญาแล้ว แม้จะไม่เชื่อก็ยังไม่ควรที่จะปฏิเสธ เพราะว่าเมื่อตนเองยังไม่รู้ เมื่อไม่รู้จะปฏิเสธได้อย่างไรว่าสิ่งนั้นไม่มี หรือแม้ว่าจะรับรองก็ย่อมรับรองไม่ได้อีกเหมือนกัน เพราะไม่รู้ สิ่งนั้นอาจจะมีก็ได้ ไม่มีก็ได้ เหมือนอย่างชาติอดีตและชาติอนาคตเป็นสิ่งที่สามัญชนทั่วไปไม่รู้ สิ่งที่ไม่รู้นี้อาจจะมีก็ได้ไม่มีก็ได้ เพราะฉะนั้นจะด่วนปฏิเสธได้อย่างไร ถ้าแสดงเสียว่าไม่รู้ ดังนี้จะถูกต้อง

คราวนี้มาพิจารณาดูว่า ทุก ๆ คนนั้นรู้จบหมดแล้วหรือยัง ก็จะต้องกล่าวว่ายังรู้ไม่จบรู้ไม่หมด สิ่งที่รู้นั้นก็จะต้องกล่าวว่าน้อยนิดเดียว แต่ว่าสิ่งที่ไม่รู้มีอยู่เป็นอันมาก ว่าถึงสิ่งที่เป็นของสามัญธรรมดา ไม่ต้องละเอียดลึกซึ้งอะไร และในปัจจุบันชาตินี้เอง ที่ทุก ๆ คนไม่รู้ก็มีอยู่มากมาย และจะว่าไม่ต้องอาศัยความเชื่อเลยก็หาได้ไม่ ทุกคนอาศัยความเชื่ออยู่เป็นอันมาก ยกตัวอย่างเช่น ทุกคนเรานี้เกิดมาเมื่อไหร่ เอาว่าตอนที่คลอดออกมาจากครรภ์มารดาเมื่อไหร่ ทุกคนหารู้ไม่ แต่ที่แสดงว่าเกิดเมื่อวันที่เท่านั้น เดือนนั้น ปีนั้น เวลานั้น ก็เชื่อตามที่มารดาบิดาเป็นต้นท่านบอกเท่านั้น แต่ตนเองหาได้รู้ไม่ แม้อาการกิริยาทั้งหลายเป็นต้นที่ทุกคนกระทำในเวลาที่ยังไม่รู้เดียงสาก็ไม่รู้อีกเหมือนกัน เมื่อมารดาบิดาเป็นต้นท่านบอกว่า เมื่อเล็ก ๆ

เป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้จึงได้ทราบ แล้วก็ต้องเชื่อไปตามที่ท่านบอกนั้น แม้ว่าเมื่อเติบโตขึ้นมา เล่าเรียนศิลปวิทยาก็รู้ตามตำรา แต่ว่าสิ่งทั้งหลายจะเป็นจริงตามที่ตำรานั้นแสดงหรือไม่ก็หารู้ไม่ ในประเทศถิ่นของตนเองที่ตนไม่เคยไปแต่ก็รู้ว่ามีอยู่ ในต่างประเทศที่ตนไม่เคยไปก็รู้ว่ามีอยู่ แต่ว่าเป็นการรู้ตามที่มีผู้บอก มีตำราแสดง และมีเหตุแวดล้อมต่าง ๆ แสดง ก็ต้องกล่าวว่าเป็นความเชื่ออีกเหมือนกัน เพราะว่าไม่มีประสบการณ์ด้วยตนเอง ทุกคนจึงต้องอาศัยความเชื่ออยู่เป็นอันมาก สิ่งที่ตนรู้จริง เอาเพียงว่ามีประสบการณ์จริงนั้นน้อย

เมื่อพิจารณาดูดังนี้แล้วก็จะเห็นว่า อาศัยความเชื่ออยู่เป็นอันมาก มากกว่าอาศัยปัญญาคือความรู้เสียอีก และแม้ความเป็นไปของชีวิต อนาคตจะเป็นอย่างไรก็ไม่มีใครรู้ ชั่วโมงหน้าก็ไม่รู้ วันหน้าตั้งแต่วันพรุ่งนี้ไปก็ไม่รู้ แต่ว่าอาศัยความเชื่อเอา จึงได้มีกำหนดต่าง ๆ ว่าจะทำนั่นทำนี่ เมื่อนั่นเมื่อนี่ ในเวลาข้างหน้า อันที่จริงก็ไม่รู้เหมือนกัน แต่ว่ากำหนดไว้ตามความเชื่อว่าจะอยู่ไปได้ และจะทำนั่นทำนี่ เพราะฉะนั้น จึงได้มีพระพุทธศาสนาที่ตรัสเตือนไว้ว่า ทุกคนควรปฏิบัติในทางที่เรียกว่าอปัณณกปฏิปทา คือข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด

ทรงยกตัวอย่างเหมือนอย่างว่า เรื่องชาติหน้า ที่คนทั่วไปไม่รู้ จะควรเชื่อหรือไม่ควรเชื่อ ได้ทรงยกตัวอย่าง

เปรียบเทียบไว้ว่า ผู้ที่ไม่เชื่อจึงไม่คำนึงถึงผลต่าง ๆ ที่จะไปรับในชาติหน้า จึงประกอบกรรมที่จะทำให้ตนเป็นสุข สนุกสำราญตามใคร่ปรารถนาในชาตินี้เท่านั้น จึงประกอบกรรมที่ชั่วต่าง ๆ เพราะว่าจะไปประกอบกรรมที่ดีเพื่ออะไรเมื่อเป็นดังนี้ เมื่อกายแตกทำลายตายไป เมื่อชาติหน้ามี สุคติทุคติมี ก็จะต้องไปเกิดในทุคติ และแม้ในชาติปัจจุบันนี้เองก็ปรากฏเป็นคนชั่วเป็นคนไม่ดี ส่วนผู้ที่มีความเชื่อในชาติหน้าตลอดทั้งเชื่อในสุคติทุคติย่อมจะมีความสำรวมในตนเอง ละความชั่วประกอบกรรมดี เมื่อเป็นดังนี้ เมื่อชาติหน้ามี สุคติทุคติมี กายแตกทำลายตายไปก็จะไปเกิดในสุคติ และในชาติปัจจุบันนี้เองก็จะปรากฏว่าเป็นคนดี ฉะนั้น ความเชื่อว่าชาติหน้ามี สุคติทุคติมี อันจะทำให้มีความสังวรระวังตนเอง ละความชั่วประกอบกรรมดีดังกล่าว จึงเป็นอปัณณกปฏิปทา ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด ดังนี้

กรรมวัฏ

ธรรมนั้นได้กล่าวแล้วว่า สัจจะความจริง และความจริงนั้นก็แบ่งออกเป็น ๒ ชั้น

คือชั้นที่เป็นเหตุผลและชั้นที่เหนือเหตุผล

ชั้นที่เป็นเหตุผลนั้นก็ได้แก่ เหตุผลที่เป็นกรรมและเหตุผลที่เป็นสภาพ คือเป็นไปเองตามกฎเกณฑ์หรือหลักธรรมดา

ของตนเอง

เหตุผลที่เป็นกรรม นั้นคือที่เกี่ยวแก่การกระทำเหมือนอย่างเช่นเหตุผลในฝ่ายที่เป็นอกุศลกรรม คือปาณาติบาต การทำสัตว์มีชีวิตให้ตกร่วง หรือว่าการฆ่าสัตว์ นี่เป็นเหตุ ผลของกรรมอันนี้อันเป็นผลที่เป็นความทุกข์ เช่น ความมีอายุสั้น ตามที่ได้ตรัสแสดงไว้ในบางพระสูตรเป็นผล กรรมคืออทินนาทาน การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ หรือว่าการลักเป็นเหตุผล คือผลที่เป็นทุกข์ เช่น ความที่ยากจนขัดสน ความที่ทรัพย์วิบัติ ตามที่ได้ตรัสไว้ในบางพระสูตร นี้เป็นผลของอทินนาทานกรรม เหตุและผลดังกล่าวนี้เนื่องด้วยกรรม คือการงานที่บุคคลกระทำ กรรมคือการงานที่บุคคลกระทำนี้ ก็เนื่องด้วยกิริยาการกระทำต้องกระทำจึงจะเป็นกรรมขึ้นมา ต้องทำการฆ่าจึงจะเป็นปาณาติบาตกรรม ต้องทำการลักจึงจะเป็นอทินนาทานกรรม

ยกตัวอย่างในฝ่ายดี ทานกรรม กรรมคือทานการให้การบริจาคเป็นเหตุ ผลก็คือการมีทรัพย์เป็นต้น ตามที่ได้ตรัสแสดงไว้ในบางพระสูตร นี้เป็นผลของทานกรรม กรรมคือทานการให้การบริจาค ศีลกรรม กรรมคือศีล ได้แก่ความตั้งใจงดเว้นจากความประพฤติชั่วประพฤติผิดข้อนั้น ๆ ผลก็คือสุคติและโภคสมบัติเป็นต้น ตามที่ได้ตรัสแสดงไว้เช่นเดียวกัน นี้เป็นผลของศีลกรรม กรรมคือศีล

ยกตัวอย่างในทางที่เป็นกลาง ๆ ไม่จัดว่าเป็นกุศลหรืออกุศล เช่น อาชีวกรรม กรรมที่เป็นอาชีพต่าง ๆ เช่น กสิกรรมหรือเกษตรกรรม พาณิชยกรรม และอาชีวกรรมอื่น ๆ นี้เป็นเหตุผลก็คือเมื่อเป็นกสิกรรมหรือเกษตรกรรมก็ได้แก่พืชผลนั้น ๆ เมื่อเป็นพาณิชยกรรมก็ได้แก่ทรัพย์นั้น ๆ และเมื่อเป็นอาชีวกรรมก็ได้แก่ผลนั้น ๆ นี้เป็นผล

แม้กรรมในฝ่ายดีและฝ่ายที่เป็นกลาง ๆ นี้ก็เช่นเดียวกัน เกิดจากกิริยาคือการกระทำของบุคคล บุคคลต้องกระทำ เช่น ต้องกระทำการให้ ต้องกระทำความตั้งใจวิรัติงดเว้น จึงจะเป็นทานเป็นศีลขึ้นมา บุคคลต้องทำนา ทำการเกษตร ต้องทำการค้า ต้องประกอบอาชีพอื่น ๆ นั้น ๆ จึงจะเป็นกสิกรรม เกษตรกรรม เป็นพาณิชยกรรม เป็นอาชีวกรรมนั้น ๆ ขึ้นมา นี้เป็นผลทางกรรมอันเกี่ยวแก่กิริยาคือการกระทำของบุคคล บุคคลต้องทำจึงจะเป็นเหตุเป็นผลขึ้นมา ถ้าไม่ทำก็ไม่เป็นเหตุเป็นผลขึ้นมา

อีกอย่างหนึ่ง เป็นเหตุเป็นผลที่เป็นสภาพดังกล่าว แม้เหตุผลที่เป็นสภาพดังกล่าว บางอย่างก็เนื่องมาจากกรรมอันเนื่องมาจากกิริยาคือการกระทำของบุคคลอีกนั่นแหละ คือที่เรียกว่าเป็นสภาพนั้นก็เพราะว่า เมื่อเป็นเหตุขึ้นมาแล้ว ก็ให้ผลไปเองตามกฎตามเกณฑ์ธรรมดาของตน บุคคลไม่มีอำนาจมาจัดในการให้ผล แต่ว่าเหตุนั้นเองจัดการให้ผลเอง และที่ว่า

เนื่องจากกรรมเนื่องกับกิริยาก็มีนั้น ก็ได้แก่บรรดากรรมทั้งหมดนั่นแหละ เมื่อเป็นกรรมอันเป็นที่ตัวเหตุขึ้นมาแล้ว กรรมนั้นก็จัดให้ผลไปเอง คนผู้ทำไม่ได้เข้ามาจัดในการให้ผลของกรรม เป็นแต่เพียงว่าก่อนแต่ที่จะเป็นกรรมขึ้นมานั้น ต้องเนื่องมาจากกิริยาคือการกระทำของบุคคล บุคคลต้องทำ บุคคลเป็นผู้จัดในการทำ แต่ครั้นทำสำเร็จเป็นกรรมขึ้นมาแล้ว กรรมนั้นก็จัดการให้ผลเอง

ยกตัวอย่างปาณาติบาตกรรมดังกล่าวแล้ว ก่อนจะเป็นกรรม คนต้องทำ คนต้องจัดในการกระทำ ก็คือต้องจัดในการฆ่า มีคนเป็นใหญ่ ครั้นสำเร็จเป็นปาณาติบาตกรรมขึ้นแล้ว เรียกว่าสำเร็จเป็นเหตุขึ้นแล้ว กรรมอันนี้ก็จัดการให้ผลไปเอง คนไม่ได้จัด และกรรมก็จัดการให้ผลแก่ผู้ทำนั้นเอง ผู้ทำจะอยากรับหรือไม่อยากรับก็ต้องได้รับผล มานึกดูว่า ถ้าเป็นผลที่เป็นทุกข์ ผู้ทำที่ไหนจะอยากรับ ก็ต้องไม่อยากรับ แต่ว่าไม่อยากรับก็ต้องรับ ก็เพราะว่ามาตอนนี้บุคคลที่เป็นผู้ทำนั้นไม่เป็นใหญ่เสียแล้ว กรรมนั้นเองเป็นใหญ่ จัดการให้ผลไปเอง

ในฝ่ายกรรมดีก็เช่นเดียวกัน เช่น ทานกรรม ก่อนที่จะเป็นกรรม คนเป็นใหญ่ คือเป็นใหญ่ในการให้ ต้องทำการให้แต่ครั้นสำเร็จเป็นทานกรรมขึ้นมาแล้ว กรรมเป็นใหญ่ กรรมจัดให้ผลไปเอง ก็ให้ผลแก่ผู้ทำนั่นแหละ ผู้ทำจะอยากรับหรือไม่อยากรับก็ต้องได้รับผล

ในกรรมเป็นกลาง ๆ ก็เหมือนกัน เช่นว่ากสิกรรม กรรมคือการทำนา ก่อนที่จะเป็นกสิกรรมขึ้นมา คนเป็นใหญ่คือต้องทำนา ต้องกระทำ เป็นใหญ่ในการกระทำ แต่ครั้นสำเร็จเป็นกสิกรรมขึ้นมาแล้ว คือว่า คราด ไถ เพาะ หว่าน หรือว่าดำนา หรือปลูกต้นข้าวขึ้นมาแล้ว ต้นข้าวที่ปลูกนั่นเองดำเนินการให้เมล็ดข้าวออกรวงข้าวเอง ต้นข้าวที่ปลูกนั้นเป็นใหญ่ในการที่ค่อย ๆ เติบโตขึ้น แล้วก็ออกเมล็ดออกรวงข้าวขึ้นเอง คนไม่เป็นใหญ่ เมื่อคนทำนาจะอยากได้เมล็ดรวงเอง คือให้ผลขึ้นเอง ต้นข้าวให้ผลขึ้นเอง คนไม่เป็นใหญ่ แม้ในต้นผลไม้อย่างอื่นก็เช่นเดียวกัน เช่นว่าปลูกมะม่วง มะปราง คนเป็นใหญ่ในการปลูก ในการรักษาต้นไม้ แต่ว่าต้นไม้นั้นเขาให้ผลของเขาเอง ต้นมะม่วงเขาก็ให้ผลเป็นมะม่วง ต้นมะปรางเขาก็ให้ผลเป็นมะปราง นี่คือเป็นเหตุเป็นผลที่เป็นสภาพ คือที่มีภาวะความมีขึ้นเป็นขึ้น เป็นไปตามกฎธรรมดาของตนเองหรือของสิ่งนั้นนั่นเอง และที่เกี่ยวแก่กรรมอันเนื่องจากกิริยาคือการกระทำของบุคคลก็มีดังกล่าวมาแล้ว

จะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า เหตุผลที่เป็นสภาพ คือมีขึ้นเป็นขึ้นตามกฎเกณฑ์ของสิ่งนั้นเอง หรือตามธรรมชาติ ธรรมดาดังกล่าวนี้ย่อมมีอยู่ทั่วไป ทั้งภายในทั้งภายนอก ภายในก็ได้แก่กรรม ดังที่ยกเป็นตัวอย่างมาแล้ว และเรื่องกรรมนี้สืบเนื่อง

มาจากกิริยาคือการกระทำของบุคคล จึงได้กล่าวไว้ข้างต้นว่า เป็นเหตุผลทางกรรมที่เนื่องมาจากกิริยาคือการกระทำของบุคคล บุคคลต้องทำจึงเป็นเหตุเป็นผลขึ้น และแม้กรรมนั้นเอง เมื่อบุคคลทำให้เป็นกรรมขึ้นมาแล้ว กรรมก็จัดการให้ผลของกรรมไปเอง คนไม่เป็นใหญ่

ฉะนั้น เมื่อพิจารณาให้ละเอียดลงไปแล้วก็จะเห็นว่า แม้กรรมและผลของกรรมนี้ ก็เป็นเหตุเป็นผลที่เป็นสภาพเหมือนกัน ส่วนที่เป็นภายนอกนั้น ก็เช่นต้นไม้กับการให้ผลของต้นไม้ดังกล่าว บางอย่างก็เนื่องกับกรรมเนื่องกับกิริยา คือว่าคนเพาะปลูก บางอย่างก็เป็นต้นไม้ที่บังเกิดขึ้นตามธรรมชาติธรรมดา แต่ว่าเป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นชัดว่าเป็นเหตุเป็นผลที่เป็นสภาพจริง ๆ คือต้นไม้กับผลของต้นไม้ดังกล่าวนั้น ต้นไม้เขาให้ผลของเขาเอง

แม้เหตุผลที่เป็นภายนอกอื่น ๆ ที่เป็นธรรมชาติก็มีอยู่เป็นอันมาก และคนเราก็พยายามค้นคิดคิดค้นหาเหตุผลเหล่านี้กันมามากมาย จึงได้เกิดเป็นความรู้ในแขนงต่าง ๆ ขึ้น แม้จนถึงเป็นศาสนาขึ้น.

ตายเกิดหรือตายสูญ

เหตุผลซึ่งเป็นสภาพมีภาวะความเป็นคือมีเป็นขึ้นมา ตาม

ธรรมชาติของตนนั้น ที่เป็นส่วนภายนอกคือที่เป็นส่วนโลกธาตุ ก็มีอยู่เป็นอันมากทั่วไป ส่วนที่เป็นผลนั้นก็เช่นว่า โลกธาตุนี้เอง คือพื้นพิภพที่อาศัยอยู่นี้ ประกอบด้วยธาตุ ๔ หรือดิน น้ำ ไฟ ลม หรือว่าดินฟ้าอากาศสภาพของดินฟ้าอากาศที่ปรากฏอยู่ทั่ว ๆ ไป ตลอดจนถึงต้นไม้ภูเขาทั้งหลาย และต้นไม้ที่ยกตัวอย่างมาแล้ว คือการปลูกต้นไม้ให้เป็นขึ้นและต้นไม้ให้ผลเหล่านี้ก็เป็นเหตุผลตามธรรมชาติธรรมดาของโลกธาตุ ที่เรียกว่าเป็นสภาพหรือเป็นสภาวะอย่างหนึ่ง ๆ สิ่งที่ปรากฏของ โลกธาตุดังกล่าว ตลอดถึงกลางวันกลางคืน เดือนฤดูปี อันเนื่อง ด้วยกาลเวลา ย่อมเป็นผลอย่างหนึ่ง ๆ ที่จะต้องมีเหตุ

คราวนี้จึงถึงข้อที่กล่าวว่า ผลและเหตุหรือเหตุและผลที่เป็นสภาพเหล่านี้ย่อมเป็นมูลเหตุอันหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนาต่าง ๆ ขึ้น คือก็ได้มีผู้ที่ค้นคิดหาเหตุว่าอะไรเป็นเหตุของสิ่งที่ปรากฏขึ้นเหล่านี้ เช่นว่า โลกธาตุอันนี้ประกอบด้วยดิน น้ำ ไฟ ลม หรือว่าดินฟ้าอากาศ อันแสดงลักษณะต่าง ๆ เช่น บางคราวก็ฝนตก บางคราวก็ฝนแล้ง บางคราวก็น้ำท่วม บางคราวก็ฟ้าผ่า เป็นต้น ที่เรียกว่าให้เกิดภัยธรรมชาติ จึงทำให้มนุษย์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเกิดความกลัวต่อภัยทั้งหลายเหล่านั้น จึงได้มีความคิดที่จะแสวงหาที่พึ่งเพื่อให้พ้นภัย ฉะนั้น จึงได้ปรากฏมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลแล้ว ว่าได้มีผู้คิดค้นหาเหตุของ

ผลที่เป็นสภาพหรือที่เป็นธรรมชาติดังกล่าวมานี้

เมื่อสมัยก่อนพุทธกาล ผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ ก็แสดงว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโลก และได้แสดงว่ามีเทพประจำธาตุต่าง ๆ ประจำสิ่งต่าง ๆ เช่น ฝนก็มีเทวดาของฝน ไฟก็มีเทวดาของไฟ ตลอดจนถึงดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ก็เป็นเทพเหล่านี้ เป็นต้น และเมื่อต้องการที่จะพ้นภัย เช่นภัยธรรมชาติดังกล่าวมา จึงได้ถึงต้นไม้ภูเขาที่เป็นเจดีย์ทั้งหลายบ้าง ถึงเทพทั้งหลายบ้าง เป็นสรณะคือเป็นที่พึ่ง และก็ปฏิบัติพิธีกรรมในทางที่จะให้บรรดาที่พึ่งเหล่านั้นโปรดปรานรักษาคุ้มครองบำบัดภัยอันตรายต่าง ๆ ตลอดจนถึงอำนวยโชคลาภต่าง ๆ ให้ จึงได้เกิดลัทธิศาสนาต่างๆ ขึ้นตั้งแต่ก่อนพุทธกาลมา

แม้พระพุทธภาษิตเองก็มีแสดงไว้ว่า “มนุษย์ทั้งหลายถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึงภูเขาและต้นไม้ที่เป็นเจดีย์ทั้งหลายว่าเป็นสรณะคือที่พึ่งกันเป็นอันมาก และได้ตรัสว่านั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษม นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันอุดม บุคคลถึงสิ่งนั้น ๆ เป็นที่พึ่งแล้วย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้”

ภัยคือความกลัวของคนเราที่ถูกภัยต่างๆ คุกคามอันเป็นเหตุให้แสวงหาสรณะคือที่พึ่ง ที่พึ่งให้พ้นภัย นี้คือมูลเหตุให้เกิดศาสนาต่าง ๆ ขึ้น พระพุทธเจ้าได้ทรงมองเห็นสัจจะคือความจริงแห่งมูลเหตุที่ทำให้คนต้องแสวงหาที่พึ่ง ตรัสไว้ดังนี้ แม้

นักปราชญ์ในภายหลังนี้ก็ได้เห็นตามรับรองตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสเอาไว้นี้ แต่ทางพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่พิเศษ คือมีลักษณะที่พิเศษจากศาสนาอื่น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว และดังที่จะกล่าวต่อไป

พุทธศาสนานั้นมุ่งแสดงเข้ามาถึงเหตุผลที่เป็นภายใน คือเหตุผลที่มีอยู่ในบุคคลทุก ๆ คน ที่เนื่องด้วยกรรมและที่เป็นสภาพดังที่กล่าวมา พระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จะได้ตรัสรู้ได้ทรงปรารภถึงความแก่ ความเจ็บ ความตายที่มีอยู่แก่ชีวิตทุกชีวิต ทรงปรารถนาโมกขธรรม จึงได้เสด็จออกทรงผนวช ครั้นเสด็จออกทรงผนวชแล้วก็ได้ทรงค้นคว้าแสวงหาทางเพื่อที่จะประสบโมกขธรรม จนได้ทรงพบทางอันเรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางกลาง จึงได้ทรงปฏิบัติดำเนินไปในทางนี้อย่างเต็มที่แล้ว จึงได้ตรัสรู้สัจจะคือความจริง อันได้แก่สัจจะทั้ง ๔ คือ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดังที่ได้แสดงอธิบายมาแล้ว สัจจะทั้ง ๔ นี้ เป็นเหตุผลภายใน ที่เนื่องด้วยกรรมและที่เป็นสภาพ ทุกข์กับสมุทัยนั้นเป็นเหตุและผลฝ่ายสมุทยวาร คือวาระแห่งสมุทัยคือความเกิด ส่วนนิโรธกับมรรคเป็นเหตุผลฝ่ายนิโรธวาร วาระแห่งความดับ ดังจะพึงเห็นได้ว่าเมื่อมีทุกขสมุทัยคือเหตุให้เกิดทุกข์ อันได้แก่ตัณหา ก็ต้องมี

ทุกข์คือมีชาติความเกิด มีชรา ความแก่ มีมรณะความตาย โดยนัยนี้ แม้เมื่อตายไปแล้วก็ต้องมีชาติคือความเกิดขึ้นอีก แล้วก็มีความแก่ แล้วก็มีความตาย ตายแล้วก็ต้องมีชาติคือความเกิดขึ้นอีก แล้วก็มีแก่มีตาย จะเรียกว่าต้องมีเกิดตาย หรือจะเรียกว่าต้องมีตายเกิดตลอดเวลาที่มีตัณหาอยู่ดังนี้ก็ได้

เพราะฉะนั้น หากจะถามว่าพระพุทธศาสนาแสดงว่าตายเกิดหรือตายสูญ ก็จะต้องตอบว่า พระพุทธศาสนาแสดงเป็นวิภัชวาทะ คือมีวาทะที่แบ่งแยกจำแนกแสดง คือแสดงว่าเมื่อยังมีตัณหาอยู่ก็ต้องตายเกิด และหากจะถามว่าเมื่อสิ้นตัณหาแล้วตายสูญหรือ ข้อนี้ก็ตอบได้ตามหลักนิโรธวารที่จะกล่าวต่อไปว่า เมื่อสิ้นตัณหาแล้วตายไม่เกิด แต่พระพุทธศาสนาไม่ได้แสดงว่าพระอรหันต์ดับขันธ์ไปแล้วสูญ นี้เป็นวาทะทางพระพุทธศาสนา

ฉะนั้น เมื่อมีทุกขสมุทัยคือตัณหาอยู่ ก็ต้องมีทุกข์ คือเกิด ตาย ตาย เกิด และทุก ๆ สัตว์บุคคลนี้จะเกิด ตาย ตาย เกิด มานานเท่าไรในอดีต ตามหลักพระพุทธศาสนา แสดงว่าเป็นอนมตัคคะ คือมียอดหรือว่าปลายสุดที่ไม่ตามไปรู้ ซึ่งหมายความว่านานมาก เมื่อเป็นดังนี้ ทางพระพุทธศาสนาก็ไม่ประสงค์จะให้ตามไปรู้ ฉะนั้น คำว่าอนมตัคคะ จึงอาจมีความหมายว่า มีปลายหรือยอดอันไม่ประสงค์จะให้ตามไปรู้

เมื่อเป็นดังนี้ หากจะมีปัญหาว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นทางพระพุทธศาสนาประสงค์จะให้รู้เหตุและผล หรือผลและเหตุในปัจจุบัน ว่าเพราะอะไรจึงต้องเวียนตายเกิดหรือว่าเกิดตายไม่จบและจะให้จบลงได้อย่างไร จึงได้มีพระสูตรหนึ่งที่ได้แสดงเป็นอุปมาไว้ว่า

พระพุทธเจ้าเหมือนอย่างหมอที่รักษาคนที่ถูกยิงด้วยลูกศรทำนองหมอผ่าตัด เมื่อมีผู้ถูกยิงด้วยลูกศร พวกญาติก็นำมาหาหมอ ถ้าว่าหมอจะมัวซักถามรายละเอียดว่า ถูกยิงที่ไหน ใครยิงยิงด้วยลูกศรอะไร ลูกศรนั้นใครทำ ทำด้วยอะไร เหล่านี้เป็นต้นคนไข้ที่อาการไม่มากนักก็จะมาก ที่มากก็จะตายเลย เพราะฉะนั้นหน้าที่ของหมอก็คือว่ารีบผ่าตัดนำเอาลูกศรออกทันทีและก็ทายาให้ยา โดยไม่ต้องเสียเวลาไปซักถามดังกล่าว

พระพุทธเจ้าก็เหมือนอย่างหมอรักษาแผลลูกศร เมื่อคนไข้มาหาหมอ คือเมื่อคนทั้งหลายผู้ต้องการพ้นทุกข์ต้องการธรรมมาเฝ้าเพื่อฟังธรรม หน้าที่ของพระองค์ซึ่งได้ตรัสรู้ทรงทราบแล้วว่า ได้มีลูกศรคือตัณหาเสียบจิตใจอยู่อันทำให้ต้องเป็นทุกข์ จึงได้ทรงทำการผ่าตัดนำเอาลูกศรคือตัณหาออกทันทีไม่จำเป็นที่จะต้องไปสอบถามรายละเอียดต่าง ๆ ในอดีต ฉะนั้นหน้าที่ของพระองค์ก็คือ ทรงแสดงมรรคทางปฏิบัติให้ถึงทางดับทุกข์ คือดับตัณหา ในการถอนลูกศรคือตัณหาที่เสียบ

แทงใจออกเพื่อให้พบกับทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ คือดับตัณหาเสีย นี้เป็นหน้าที่ของพระพุทธเจ้า

เพราะฉะนั้น จึงจะพึงเห็นได้ว่า ทางพระพุทธศาสนานั้นไม่กังวลในเรื่องว่าใครสร้างโลก ใครสร้างดิน น้ำ ไฟ ลม และทุก ๆ สัตว์บุคคลนี้มาจากไหน ตั้งแต่เมื่อไรในอดีต ไม่กังวลในเรื่องเหล่านี้ และไม่ถือว่าเรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องสำคัญถือว่าเป็นอนมตัคคะ คือมีปลายสุดที่ไม่จำเป็นที่จะต้องตามไปรู้ที่ไม่ประสงค์จะไปตามรู้ ซึ่งไม่บังเกิดประโยชน์อันใด หน้าที่ของพระองค์ก็คือว่า แสดงธรรมโปรดในปัจจุบัน ให้พ้นทุกข์ในปัจจุบันเพราะได้ตรัสรู้เหตุผล เหตุผลสายสมุทัยวารและเหตุผลสายนิโรธวาร คนไข้คือทุกคนที่มีทุกข์ มีเกิด มีแก่ มีตาย มีตัณหานี่เป็นคนไข้ทั้งนั้น เมื่อมาพบพระองค์เข้า พระองค์ได้ตรัสรู้ในสมุทัยวารและนิโรธวารอยู่เต็มที่แล้ว ก็ได้ทรงรักษาแสดงธรรมผ่าตัดนำเอาลูกศรที่เสียบแทงใจคือตัณหาออกทันทีโปรดให้พ้นทุกข์ทันที เป็นหน้าที่ของหมอคือพระพุทธเจ้า

ในเหตุผล

พระพุทธศาสนาอันเกี่ยวแก่ปฏิบัติธรรมนั้น ย่อมมุ่งเหตุผลที่เป็นสัจจะคือความจริงอันเป็นไปอยู่ทุกกาลสมัย ในอดีตก็เป็นสัจจะอันเดียวกันนี้ ในปัจจุบันก็เป็นสัจจะอันเดียวกันนี้

ในอนาคตก็เป็นสัจจะอันเดียวกันนี้ และเมื่อจับเหตุผลอันเป็นสัจจะปัจจุบันซึ่งครอบคลุมทั้งเหตุผล อดีตอนาคตได้แล้ว ก็จะปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงผลได้ในปัจจุบันนี้ ไม่จำเป็นที่จะต้องระลึกย้อนไปถึงอดีตหรือระลึกล่วงหน้าไปถึงอนาคต ความระลึกถึงชาติอดีตได้หรือว่าความระลึกชาติในอนาคตได้ เป็นวิสัยของญาณคือความหยั่งรู้อย่างหนึ่ง แต่ในทางปฏิบัติ ธรรมที่เป็นตัวพระพุทธศาสนาโดยตรงนั้นไม่จำเป็นต้องระลึกชาติหนหลังได้หรือระลึกชาติล่วงหน้าได้ แต่ต้องการให้หยั่งรู้ถึงสัจจะที่เป็นเหตุผลกันครอบไปทุกกาลสมัยดังกล่าวมาข้างต้น

พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้สัจจะอันนี้ก็คืออริยสัจอันได้แก่ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ดังที่ได้ยกมากล่าวไว้แล้ว และในที่นี้นำมากล่าวซ้ำก็เพื่อที่จะเน้นให้เห็นความสำคัญว่า สัจจะทั้ง ๔ นี้เป็นกฎธรรมดา .จึงเป็นกฎที่จริงแท้แน่นอนครอบไปทุกกาลสมัย เมื่อมีเหตุให้เกิดทุกข์คือตัณหา ก็ต้องมีทุกข์เริ่มต้นแต่ชาติ ความเกิด ตลอดถึงชรา มรณะ ความแก่ ความตาย และทุกข์อื่น ๆ เมื่อดับตัณหาเสียได้ ก็ดับทุกข์ได้ และจะดับตัณหาได้ก็ต้องปฏิบัติมรรคมีองค์ ๘ คราวนี้ กฎอันนี้ใช้ได้ทุกกาลสมัย หนหลังเป็นอดีตกฎอันนี้ย่อมดำรงอยู่ เป็นไปอยู่ กล่าวคือ เมื่อมีเหตุให้เกิดทุกข์คือตัณหา ก็ต้องมีทุกข์ตั้งต้นแต่ชาติคือความเกิด ดับ

ตัณหาเสียได้ก็ดับทุกข์ได้ โดยปฏิบัติมรรคมีองค์ ๘ ล่วงหน้าไปในอนาคต กฎอันนี้ก็ยังเป็นอยู่ ดำรงอยู่

ฉะนั้น ความระลึกชาติหนหลังได้ หรือความระลึกชาติข้างหน้าได้ จึงเป็นสิ่งไม่จำเป็น เหมือนอย่างว่าสิ่งที่ปรากฏอยู่ในโลกธาตุของเรานี้ เช่น เมื่อฝนตก อันฝนตกนั้น เริ่มตกมาตั้งแต่เมื่อไรก็ไม่รู้ หากว่าจะระลึกถึงเรื่องฝนตกว่า เมื่อฤดูฝนปีที่แล้วฝนตกที่นั่นที่นี่เท่านั้นเท่านี้ ย้อนหลังไปอีกปีหนึ่งฝนตกที่นั่นที่นี่เท่านั้นเท่านี้ ย้อนหลังออกไปทีละปีจนถึงร้อยพันปีหมื่นปีแสนปีล้านปี เท่าไรก็ตาม ว่าฝนตกที่นั่นที่นี่เท่านั้นเท่านี้ การที่จะระลึกตรวจสอบถอยหลังไปดังนี้ ย่อมไม่มีสิ้นสุด แม้การที่จะทำนายล่วงหน้า ในปีหน้าหรือต่อปีหน้าไปอีก ๑ ปี ๒ ปี ๓ ปี เรื่อยออกไป ฝนจะตกที่นั่นที่นี่เท่านั้นเท่านี้ก็เช่นเดียวกัน ก็เป็นเรื่องไม่สิ้นสุด แต่ว่าการที่มาค้นหาเหตุผลของฝนตก ว่าฝนตกนั้นเป็นผล อะไรเป็นเหตุให้ฝนตก เมื่อค้นพบเหตุผลว่าฝนตกเป็นผล อะไรเป็นเหตุให้ฝนตก ค้นพบเหตุผลดังนี้แล้วก็ย่อมจะทราบตลอดหมดว่า ฝนตกเมื่อพันปี หมื่นปี แสนปีที่แล้วมาก็อยู่ในกฎอันนี้ ฝนตกในทุกวันนี้ก็อยู่ในกฎอันนี้ ฝนที่จะตกต่อไปข้างหน้าก็อยู่ในกฎอันนี้ เมื่อค้นพบเหตุอันนี้เสียอันเดียวแล้วเพียงพอ คือเมื่อรู้เหตุรู้ผลของฝนและมีความสามารถต้องการจะไม่ให้ฝนตก ก็ระงับเหตุที่จะให้เกิดฝนตก

หรือต้องการจะให้ฝนตกก็ทำเหตุให้เกิดฝนตก เพราะฉะนั้น กฎอันนี้เป็นเหตุผลที่ใช้ได้ในปัจจุบันแต่ก็ครอบคลุมไปได้ทุกกาลทุกสมัย การที่จะระลึกไปถึงฝนตกในอดีต ฝนตกในอนาคตว่าตกที่นั่นที่นี่เท่านั้นเท่านี้ไปได้นานไกลเท่าไรก็ตาม ก็อาจเป็นประโยชน์ในบางอย่าง แต่ว่าไม่ใช่เป็นตัวเหตุผลซึ่งเป็นกฎธรรมชาติธรรมดา

การระลึกถึงอดีตชาติหรืออนาคตชาติก็เช่นเดียวกัน ระลึกไปได้ ๒ ชาติ ๓ ชาติ ที่ล่วงมาแล้วก็ตามหรือข้างหน้าก็ตาม จะได้เกิดมาหรือจะไปเกิดเป็นนั่นเป็นนี่ที่นั่นที่นี่ มีสุขมีทุกข์อย่างนี้ มีอายุเท่านั้นเท่านี้เหล่านี้เป็นต้น ก็อาจเป็นประโยชน์บางอย่าง แต่ก็ไม่ได้ประโยชน์ในบางเหตุผลที่เป็นกฎธรรมชาติธรรมดา จึงไม่ได้เป็นสิ่งจำเป็นในการปฏิบัติธรรมดังกล่าว แม้ในพระสูตร บางพระสูตรพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้ว่า ความรู้ระลึกชาติได้ก็ดี ความรู้ถึงจุติคือความเคลื่อน อุปบัติคือความเข้าถึงชาติอันนั้นของสัตว์ทั้งหลายก็ดี ไม่เป็นตัวพุทธศาสนา ก็เพราะว่าผู้ที่ได้วิชาระลึกชาติได้เป็นต้น ดังนี้ ก็ได้เคยมีมาก่อนพุทธศาสนาเกิดขึ้น เป็นวิชาอย่างหนึ่งที่บุคคลภายนอกพุทธศาสนาก็ได้กันมีอยู่ แต่ว่าความหยั่งรู้ในสัจจะทั้ง ๔ นี้เป็นตัวพุทธศาสนาพิจารณาดูก็จะเห็นได้ว่าเพราะว่าเป็นตัวกฎที่เป็นสัจจะคือความจริงที่ครอบไปได้ทุกกาลสมัยดังกล่าวมาแล้ว

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงเปรียบพระองค์เอง เหมือนอย่างหมอผ่าตัดลูกศรดังที่กล่าวมาแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องไปสืบสาวราวเรื่อง ต้องรักษาทันที เพราะว่า เมื่อทราบกฎอันเป็นสัจจะเป็นความจริงดังนี้แล้ว หน้าที่ก็คือว่ารีบปฏิบัติมรรคมีองค์ ๘ เพื่อดับตัณหาอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ เมื่อดับตัณหาได้แล้วก็เป็นอันดับทุกข์ได้หมด ตั้งต้นแต่ชาติคือความเกิด เมื่อสิ้นชาติคือความเกิด ก็ไม่ต้องแก่ต้องตาย ไม่ต้องเป็นทุกข์ด้วยประการทั้งปวงเป็นสัจจะที่เป็นกฎธรรมดาที่พระพุทธเจ้าได้ทรงพบจะเกิดมากี่ร้อยกี่พันชาติก็อยู่ในกฎธรรมดาอันนี้ จะเกิดต่อไปข้างหน้าก็อยู่ในกฎธรรมดาอันนี้ บัดนี้ก็อยู่ในกฎธรรมดาอันนี้ เพราะฉะนั้น เมื่อรู้กฎธรรมดาอันนี้ก็เพียงพอที่จะปฏิบัติดับทุกข์ได้เลยทีเดียว ไม่ต้องไปนึกถึงชาติอดีต ไม่ต้องไปนึกถึงชาติอนาคตอะไรทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น พุทธศาสนาที่เป็นสัจจะคือเป็นกฎธรรมดาอันนี้จึงเป็นปัจจุบันธรรม และก็กล่าวได้ว่าเป็นปัจจุบันกาลทุกสมัย คือครอบไปในอดีต ในอนาคตทั้งหมดเรียกว่าตั้งแต่สร้างโลกมาจนถึงโลกสลาย ก็อยู่ในกฎคืออยู่ในสัจจะอันนี้ ตรัสรู้สัจจะอันนี้เท่านั้นเพียงพอที่จะดับทุกข์ได้อันนี้แหละเป็นจุดประสงค์และเป็นตัวพุทธศาสนาที่แท้จริง อันเป็นชั้นเหตุผล อันหมายถึงว่าทุกข์และเหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์และทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เป็นเหตุผลฝ่ายเกิดและ

เป็นเหตุผลฝ่ายดับ

เหนือเหตุผล

คราวนี้ต่อจากดับขึ้นไปแล้วนั่นแหละเรียกว่าเหนือเหตุผล นิพพานเป็นธรรมที่อยู่เหนือเหตุผล ก็คือเหนือเหตุผลฝ่ายเกิด เหนือเหตุผลฝ่ายดับดังกล่าว แต่ว่าในขณะที่ยังอยู่ในเหตุผลฝ่ายเกิด คือยังมีตัณหาอันเป็นสมุทัย มีทุกข์ มีชาติทุกข์ เป็นต้น ก็จะยังไม่พบธรรมที่อยู่เหนือเหตุผลคือนิพพาน เพราะยังวนเวียนอยู่ในเหตุผลฝ่ายเกิด แต่ว่าเมื่อบรรลุถึงเหตุผลฝ่ายดับคือปฏิบัติมรรคมีองค์ ๘ เป็นมรรคดับตัณหาได้ ดับทุกข์ได้เป็นนิโรธ ก็แปลว่าได้พบเหตุผลฝ่ายดับแล้ว และก็ได้ถึงที่สุดของเหตุผลฝ่ายดับแล้ว ก็บรรลุถึงธรรมที่อยู่เหนือเหตุผลคือนิพพาน ธรรมที่อยู่เหนือเหตุผลคือนิพพานนั้น จึงอยู่ในอันดับถัดจากที่สุดของฝ่ายดับคือนิโรธกับมรรคดังกล่าว แต่ในข้อนี้จะได้กล่าวขยายความในภายหลังต่อไปอีก

ในบัดนี้จะได้กลับมาถึงความพิจารณาจนถึงความตรัสรู้ดังกล่าวของพระพุทธเจ้าตามเหตุและผล รวมเข้าก็คือเหตุผลฝ่ายเกิดและเหตุผลฝ่ายดับ อันได้แก่อริยสัจทั้ง ๔ ดังที่กล่าวมาพึงทราบว่าเป็นการกล่าวแสดงโดยสรุป คือสรุปเข้าเป็นทุกข์ เป็นทุกขสมุทัย เป็นทุกขนิโรธ เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

ดังที่กล่าวมา แต่ว่าเมื่อแสดงโดยพิสดารออกไป ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสเล่าถึงความพิจารณาจับเหตุจับผลของพระองค์ โดยที่ทรงจับผลพิจารณาย้อนไปหาเหตุ และย้อนกลับไปโดยลำดับจนถึงต้นเหตุ เป็นผลและเหตุสายเกิด และได้ทรงพิจารณาสายดับเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท คือธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น แสดงโดยย่อ ทรงจับเอาชรามรณะขึ้นมาพิจารณา ว่าชราคือความแก่ มรณะคือความตาย พร้อมทั้งทุกข์อื่น ๆ ทั้งหมด มีโสกะปริเทวะเป็นต้น เกิดขึ้นเพราะอะไรเป็นปัจจัยก็ได้ทรงทราบว่า เพราะชาติคือความเกิดเป็นปัจจัย ก็ทรงจับพิจารณาชาติว่าเกิดมีขึ้นเพราะอะไรเป็นปัจจัย ก็ทรงทราบว่าเพราะภพความมีความเป็นเป็นปัจจัย ภพเกิดมีขึ้นเพราะอะไรเป็นปัจจัย ก็เพราะอุปาทานความยึดถือเป็นปัจจัย อุปาทานเกิดมีขึ้นเพราะอะไร ก็เพราะว่าตัณหาเป็นปัจจัย ตัณหาเกิดมีขึ้นเพราะอะไรเป็นปัจจัยก็เพราะเวทนาเป็นปัจจัย เวทนาเกิดมีขึ้นเพราะอะไร ก็เพราะผัสสะเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดมีขึ้นเพราะอะไร ก็เพราะสฬายตนะคืออายตนะ ๖ เป็นปัจจัย สฬายตนะเกิดมีขึ้นเพราะอะไร ก็เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดมีขึ้นเพราะอะไร ก็เพราะสังขารเป็นปัจจัย สังขารเกิดมีขึ้นเพราะอะไร ก็เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงเป็นอันสิ้นสุดอยู่ที่อวิชชา

ฉะนั้น เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงเกิดสังขาร เพราะ

สังขารเป็นปัจจัยจึงเกิดวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงเกิดนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงเกิดสฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัยจึงเกิดผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงเกิดตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงเกิดอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงเกิดภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงเกิดชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงเกิดชรามรณะและทุกข์อื่น ๆ มีโสกะ ปริเทวะ เป็นต้น ฉะนั้นจึงได้อาการเป็นปัจจัยเนื่องกันไปเป็นสายดังนี้ เป็น ๑๒ อาการ และนับโดยเป็นปัจจัยและผลได้ ๑๑ คู่ หรือ ๑๑ ห่วง โดยเทียบกับสายโซ่ ๑๑ ห่วง

จึงสรุปกล่าวได้ว่า เหตุและผลในปฏิจจสมุปบาทสายสมุทัยวาร ซึ่งวนเป็นวัฏฏะอยู่ตลอดเวลา ในปัจจุบันนี้ก็วนอยู่ในอดีตก็วนมาแล้ว และวนต่อไปในอนาคต ก็คืออาการ ๑๒ หรือว่า ๑๑ ห่วง รวมเข้าเป็นวัฏฏะ ๓ คือ กิเลส กรรม วิบาก รวมเข้าอีกเป็นอริยสัจ ๒ เป็นเหตุเป็นผล หรือเป็นผลและเป็นเหตุที่วนอยู่ดังนี้ และสำหรับพระโพธิสัตว์ผู้ค้นคว้าหาโมกขธรรมเองเพื่อพุทธภาวะหรือพุทธภูมิ และบรรดาสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ที่มิได้ค้นคว้าหาโมกขธรรมเอง แต่ว่าได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ปฏิบัติอยู่ในมรรคมีองค์ ๘ ก็เป็นผู้ปฏิบัติสร้างเหตุและผลขึ้นอีกสายหนึ่ง คือสายนิโรธวาร ได้แก่

ปฏิบัติในมรรค เป็นเหตุ เพื่อนิโรธคือความดับ เป็นผล เป็นอันว่าได้มีเหตุผลทั้งสองฝ่ายเป็นไปอยู่ คือเหตุผล ฝ่ายสมุทัย-วาร ได้แก่ทุกข์และสมุทัย ฝ่ายนิโรธวาร ได้แก่นิโรธและมรรค

ดังเราทั้งหลายในบัดนี้ก็กล่าวได้ว่า ได้มีเหตุผลทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ หรือว่ากำลังเป็นอยู่ในเหตุผลทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ เพราะว่ายังมีอวิชชา ตัณหา อุปาทานอยู่ ก็เป็นไปในเหตุผลฝ่ายทุกข์และสมุทัยทางหนึ่ง มาปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้า ก็เป็นไปในเหตุผลฝ่ายนิโรธและมรรคทางหนึ่ง นี่เป็นเหตุผลทางทุกข์ เหตุผลทางนิโรธ

คราวนี้ใครจะไปทางไหนมากหรือน้อยกว่ากันอย่างไรนั้น ก็สุดแต่ความประพฤติปฏิบัติ แต่รวมความเข้าแล้ว ก็เป็นไปอยู่ในเหตุและผลดังกล่าวมานี้ได้ จนกว่าจะดับกิเลสได้หมด เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลาย คือว่าดับอวิชชา ก็ดับสังขารจนถึงดับชรา มรณะ และทุกข์ทั้งปวง ดังที่ได้กล่าวว่า บรรลุวิชชาและวิมุตตินั้น

เมื่อเป็นดังนี้ ก็เข้าถึงวิวัฏฏะ หรือบรรลุนิพพาน อันเป็นธรรมที่อยู่เหนือเหตุผล คือว่าเหนือเหตุผลทั้งหลาย สมุทัยวารทั้งสายนิโรธวาร กล่าวคือ พ้นจากทุกข์ พ้นจากเหตุเกิดทุกข์ ดับทุกข์ ดับเหตุเกิดทุกข์ ไม่ต้องเป็นไปตามเหตุผลสายทุกข์และอยู่เหนือนิโรธเหนือมรรค เพราะได้เป็นผู้ปฏิบัติเสร็จกิจ ไม่

ต้องปฏิบัติในมรรคอีกต่อไป เหมือนอย่างว่าเดินทางมาถึงที่สุดทางแล้วก็พักการเดินทางได้ ไม่ต้องเดินทางอีกต่อไป การเดินทางนั้นเท่ากับมรรค การถึงที่สุดทางนั้นเท่ากับนิโรธ ฉะนั้นเมื่อเดินทางมาถึงก็เป็นอันว่าถึงที่สุด จึงไม่ต้องทำการเดินทางเพื่อให้ถึงที่ไหนอีกต่อไป

ธรรมอันเป็นที่สุดนี้คือนิพพาน อันหมายถึงธรรมเป็นที่สิ้นราคะ โทสะ โมหะ เป็นที่สิ้นอวิชชา สังขาร เป็นต้น ตลอดจนถึงชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ทั้งปวง นิพพานจึงเป็นธรรมที่อยู่เหนือเหตุผลดังนี้ อันหมายถึงว่าอยู่เหนือเหตุผลทั้งสายสมุทัยวาร ทั้งสายนิโรธวาร เมื่อยังเป็นเหตุผลอยู่ไม่ว่าจะสายไหนก็ยังต้องมีการดำเนินไปอยู่ ยังต้องปฏิบัติอยู่ แต่เมื่อเสร็จกิจทั้งปวงแล้วก็เป็นอันเสร็จสิ้น ไม่ต้องดำเนินไปในเหตุผลสายไหนทั้งนั้น จึงชื่อว่าอยู่เหนือเหตุผลดังนี้ นี้คือนิพพาน และนิพพานนี้จึงบรรลุได้ในปัจจุบัน จึงได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้รวมใจความว่า เพราะหน่าย สิ้นติดสิ้นยินดี วิมุตติหลุดพ้นไม่ถือมั่น จากอวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรา มรณะ และโสกะปริเทวะ เป็นต้น ย่อมบรรลุ ทิฏฐธรรมนิพพาน คือนิพพานในปัจจุบันทันตาเห็น

และได้ตรัสไว้ถึงลักษณะเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ อีก เป็นต้น

ว่าลักษณะที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท คือความอาศัยกันเกิดขึ้นด้วยกัน ว่าเพราะอวิชชาเป็นปัจจัยเกิดสังขารเป็นต้น เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม คือเป็นความตั้งอยู่แห่งธรรม เป็นความกำหนดแน่แห่งธรรม พระตถาคตจะอุบัติขึ้นหรือไม่อุบัติขึ้น ข้อนี้ก็ตั้งอยู่ดำรงอยู่ แต่เมื่อพระตถาคตอุบัติขึ้นจึงได้ตรัสแสดงเปิดเผยกระทำให้แจ้ง ว่าเพราะอวิชชาเป็นปัจจัยเกิดสังขารเป็นต้น ส่วนปฏิจจสมุปปันนธรรม คือธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความสลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา

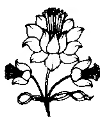
ตามที่แสดงถึงเรื่องพระนิพพานอันโยงมาถึงปฏิจจสมุปบาท อันนับว่าเป็นธรรมที่สุดยอดในพระพุทธศาสนา ก็เพื่อที่จะให้ได้ทราบตามที่พระพุทธเจ้าและพระอาจารย์ทั้งหลายได้แสดงอธิบายไว้ และโดยเฉพาะต้องการที่จะให้เป็นที่เข้าใจว่านิพพานนั้นเป็นยอดของพระพุทธศาสนา เป็นที่รวมของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดย่อมเอียง เทลุ่มลาดลงไปสู่พระนิพพานทั้งนั้น อันกล่าวได้ว่าหันหน้าไปสู่ทิศทางเดียวกัน คือทิศทางแห่งนิพพาน

เพราะฉะนั้น แม้ว่าจะยังไม่ได้ไปถึงนิพพาน แต่เมื่อมาปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วก็ชื่อว่าได้ปฏิบัติหันหน้าไปสู่นิพพานทั้งนั้น นิพพานจะยังอยู่ไกลหรือใกล้ก็ตาม แต่ก็หัน

หน้าไปสู่นิพพาน และเมื่อได้ปฏิบัติไปก็ชื่อว่าได้เดินใกล้นิพพานเข้าไปทุกที

เพราะฉะนั้นจึงเป็นข้อที่ควรทราบ และก็ไม่ใช่เป็นข้อที่ควรคิดว่าเหลือวิสัยที่จะได้จะถึง หรือเอื้อมไม่ถึง ดังที่ได้ปรารภกล่าวมาแล้วข้างต้น ก็เหมือนอย่างขึ้นบันได คือเหมือนอย่างการเดินขึ้นไปโดยลำดับ การปฏิบัตินี้เอง จะได้ส่งให้ใกล้เข้าไป และความที่ได้บรรลุสันติสุข คือความสุขสงบเย็นจากการปฏิบัติธรรม ก็ชื่อว่าเป็นผลที่แผ่ออกมาจากนิพพานทั้งนั้น เช่นเดียวกับความร้อนที่ทุกคนได้ ก็เนื่องมาจากดวงอาทิตย์ทั้งนั้น

ฉะนั้น เมื่อเข้ามาปฏิบัติธรรม ก็ชื่อว่านำตนเข้ามาอยู่ในขอบเขตรัศมีของนิพพาน จึงย่อมได้รับความสงบ ความเย็นจากนิพพานอยู่ด้วยกันทั้งนั้น และเมื่อแสดงเรื่องนิพพาน ก็ทำให้ต้องแสดงเรื่องเหตุผลและธรรมที่อยู่เหนือเหตุผล ในการแสดงธรรมที่เป็นเหตุผลนั้นก็หมายถึงปฏิจจสมุปบาททั้ง ๒ สาย แล้วจึงจะมาถึง ธรรมที่อยู่เหนือเหตุผล คือนิพพาน ก็ขอให้ท่านทั้งหลายได้หมั่นพิจารณาทบทวน แล้วจะได้ความเข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นด้วยตนเอง.

2 030010 184528
ราคา 15.00 บาท